

реалізації освітнього та колекційного потенціалу даного виду урочної та позаурочної діяльності дітей в задами інтелектуального розвитку.

Дослідження показало, що учні одного й того ж класу мають різний рівень сформованості понять та уявлень про толерантність. Це обумовлює актуальність проблеми виховання толерантності в учнів даної категорії.

Список використаних джерел

1. Асмолов А. Историческая культура и педагогика толерантности // Мемориал. 2001., №24, с.61-63.
2. Синьов В., Пометун О. Основи теорії виховання. – К. : КІВС при НАВСУ, 2000. – 140 с.
3. Степанов П. Как воспитать толерантность? // Народное образование. 2001 № 9, 2002 № 1.
4. Риэрдон Бетти Э. Толерантность - дорога к миру. М., 2001.

The paper presents the results of a study of formation of concepts and predstavlениo tolerance for high school students with disabilities intelletkualnymi.

Keywords: tolerance, a mentally retarded child, secondary school.

Отримано 24.2. 2012

УДК 376.1 – 058.862

С.П. Миронова

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК САМООБСЛУГОВУВАННЯ У ДІТЕЙ-СИРИТ З ВАДАМИ ІНТЕЛЕКТУ

У статті описані умови педагогічно доцільного, корекційно спрямованого керівництва процесом формування навичок самообслуговування у розумово відсталих дошкільників-сиріт.

Ключові слова: навички самообслуговування; самообслуговуюча діяльність; діти-сироти; дошкільники з вадами інтелекту; корекція; дитячий будинок.

В статтє описаны условия педагогически целесообразного, коррекционно направленного педагогического руководства процессом

формування навиків самообслуговування у умовно отсталых дошкільників-сирот.

Ключевые слова: навички самообслуговування; діти-сироти; дошкільники з порушеннями інтелекту; корекція; дитячий дім.

Наявність навичок самообслуговуючої діяльності є однією з необхідних умов соціальної адаптації дітей, запорукою їх успішного пристосування до різних видів діяльності у самостійному житті. Ще більшою мірою це стосується й дітей-сиріт з вадами інтелекту, оскільки їхня соціалізація напряму залежить від рівня самостійності.

У загальній (З.Борисова, Т.Введенська, Г.Годіна, Є.Кононко, П.Саморукова, В.Щербакова та ін.) та корекційній педагогіці (О.Гаврилушкіна, Є.Єкжанова, Д.Зайцев, О.Катаєва, С.Конопляста, Г.Мерсіянова, В.Синьов, О.Стребелева та ін.) високо оцінюється роль праці у всебічному розвитку особистості дитини. Доведено, що самообслуговування слугує фундаментом трудових дій у подальшому житті. Водночас у корекційній педагогіці ця проблема стосовно дітей-сиріт висвітлена недостатньо.

Наше дослідження було присвячене розробці та впровадженню змісту і прийомів реалізації умов педагогічно доцільного і корекційно спрямованого керівництва процесом формування навичок самообслуговування у розумово відсталих дошкільників в умовах дитячого будинку (на базі спеціальних груп Білгород-Дністровського дитячого будинку). У статті висвітлено методичні рекомендації, сформульовані за результатами дослідження.

Якість оволодіння дітьми-сиротами з вадами інтелекту самообслуговуючою діяльністю залежить від **умов забезпечення педагогічного керівництва формуванням дій самообслуговування**. А саме:

- 1) постійна діагностика розвитку дітей-сиріт;
- 2) здійснення пропедевтичної роботи, спрямованої на попередження вторинних відхилень та створення ґрунту для формування навичок самообслуговування;
- 3) комплексна взаємодія різних спеціалістів в умовах дитячого будинку;
- 4) співробітництво розумово відсталої дитини-сироти із педагогом, спрямоване на формування позитивної мотивації та самостійності вихованців;
- 5) добір спеціальних методів корекційного навчання, поєднання їх з інноваційними освітніми технологіями;
- 6) побудова поетапного процесу дій самообслуговування з передбаченням можливих труднощів та їх подоланням;

7) індивідуальний підхід у формуванні навичок самообслуговування;

8) організація збагаченого предметно-розвивального середовища;

9) спеціальна підготовка вихователів до роботи з розумово відсталими дітьми-сиротами.

Опишемо зміст і окремі прийоми реалізації цих умов.

Доволі важливим фактором роботи є **діагностика розвитку дітей-сиріт**. Вона має проводитись впродовж певного часу шляхом спостережень за спонтанними проявами дитини в умовах проживання у дитячому будинку. У процесі психолого-педагогічного вивчення дитини необхідно:

➤ розмежувати наслідки деприваційних впливів та органічного ураження ЦНС;

➤ встановити кількісні та якісні показники відхилень від нормативного розвитку дитини;

➤ з'ясувати значення та вплив на подальший розвиток дитини набутого нею попереднього досвіду (особливо травмуючого);

➤ вивчати динаміку розвитку навичок самообслуговування у процесі перебування у дитячому будинку;

➤ прогнозувати подальший розвиток та соціальну поведінку;

➤ визначати особистісно значущі аспекти для ефективного спрямування корекційних впливів на самообслуговуючу діяльність.

Соціалізація дітей-сиріт з вадами інтелекту загалом та формування у них навичок самообслуговування, зокрема, є складним і довготривалим процесом. Неприятлива соціальна ситуація розвитку значною мірою ускладнює наявні у них психофізичні вади, призводить до формування специфічних механізмів адаптивної поведінки, які не відповідають прийнятним у суспільстві соціальним нормам. Тому корекційно-виховна робота повністю залежить від **комплексної взаємодії різних спеціалістів**.

Така взаємодія має починатись з моменту вступу дитини до дитячого будинку. Її передусім обстежують: педіатр, дитячий психіатр, психолог, педагог-дефектолог, логопед. Необхідно досконало вивчити анамнестичні відомості; психолого-педагогічну характеристику та медичну документацію із попереднього закладу, в якому перебувала дитина (переважно це будинок малюка). Після цього у перший місяць перебування у дитячому будинку триває комплексна діагностика психофізичного розвитку дитини. Для подальшої корекційної роботи важливо уточнити прояви клінічного діагнозу, визначеного ПМПК, та структуру порушення в цілому. Окрім цього досліджуються: рівень орієнтації дитини у навколишньому; ступінь сформованості різних видів діяльності загалом і самообслуговуючої, зокрема; самостійність дитини, її адаптованість до умов життя, педагогів, однолітків; особливості поведінки, характеру, емоційно-вольової сфери; моральні

якості. Встановлюються не лише наявні відхилення у розвитку сироти, а і її компенсаторні можливості; потенціал дитини з метою її інтеграції у єдиний освітньо-виховний простір дитячого будинку.

На підставі комплексного обстеження складається розгорнута програма психолого-педагогічного супроводу дитини, спрямована на розв'язання освітніх, виховних і корекційних завдань. У програмі визначаються об'єкти корекції, перспективні та ближні цілі психолого-педагогічного супроводу, спеціалісти, що будуть їх реалізовувати.

Провідним принципом, на якому має ґрунтуватись робота з дітьми-сиротами, є **принцип максимальної успішності дитини**. Переживання успіху є не лише значним стимулом для розвитку дитини, а й найважливішою умовою її повноцінної соціалізації. Досягнення дитини, подальший план дій слід обговорювати спеціалістам на спільних нарадах (1 раз на 2 тижні), що також сприяє ефективності командної взаємодії.

На кожного вихованця дитячого будинку розробляється індивідуальна корекційна програма, реалізація якої забезпечується різними фахівцями. Зокрема, завдання щодо корекції й розвитку пізнавальних психічних процесів, самообслуговуючого досвіду дітей розв'язують передусім педагоги-дефектологи і вихователі. Психолог працює над формуванням у дитини позитивного ставлення до навичок самообслуговування, адекватної самооцінки, впевненості у собі, коригує вади емоційно-вольової сфери та поведінки.

Наголосимо, що спеціалісти мають співпрацювати в умовах постійної взаємоінформованості і поступового нарощування досвіду й новоутворень дитини. Саме такий комплексний супровід дозволяє створити найбільш оптимальні умови для подальшої соціалізації дитини-сироти.

Важливою умовою формування навичок самообслуговування є **співробітництво розумово відсталі дитини-сироти з педагогом**. Основою такого співробітництва є емоційний контакт, який дозволяє формувати у такої дитини мотиви для спілкування, засновані на спільних діях з дорослим. Водночас слід враховувати, що розумово відсталим дітям-сиротам властива асинергія, тобто відсутність здатності до спільної діяльності, обумовлена як об'єктивними, так і суб'єктивними факторами. Подолання цього недоліку забезпечує у подальшому формування засобів засвоєння соціокультурного досвіду у цієї категорії вихованців.

Аналіз літературних джерел та практики роботи дозволив нам сформулювати **вимоги до співробітництва дорослих з розумово відсталими дошкільниками-сиротами**, зорієнтовані на корекційно-розвиваючий вплив під час навчання навичкам самообслуговування. Це, зокрема:

- емоційний контакт педагога з дитиною (із задіюванням водночас зорового, слухового і тактильного контактів);
- правильне визначення способів постановки перед дитиною завдань самообслуговування з урахуванням її актуальних і потенційних можливостей;
- добір таких способів передачі дитині суспільного досвіду, які відповідають її рівню розвитку навичок самообслуговуючої діяльності;
- ставлення до дитини як до повноцінного партнера (особистісно-центрована модель взаємодії).

Навчання навичкам самообслуговування має відбуватись у таких **формах**: спеціальні заняття; режимні моменти; ігри; прогулянки. На першому році навчання проводиться переважно на індивідуальних заняттях. По мірі розвитку навичок самообслуговування дітей об'єднують у підгрупи, а індивідуальні заняття проводять для дітей у разі виникнення певних труднощів. Фронтальні заняття проводяться згідно з "Програмою виховання та навчання розумово відсталих дітей дошкільного віку".

Формування навичок самообслуговування у розумово відсталих дошкільників-сиріт доцільно здійснювати за допомогою корекційно спрямованих **методів**: спостереження; наслідування; спільне виконання дій самообслуговування з поступовим зменшенням допомоги педагога; показ і нагадування; вправи з поступовим згортанням інструкції; сюжетно-рольові і дидактичні ігри; доручення.

При використанні всіх методів необхідно правильно керувати діями дітей. Навчаючи тим чи іншим діям (одягнути і зняти кофту, зав'язати шарф тощо), наочно демонструвати спосіб їх виконання. Показ проводити дещо в уповільненому темпі. Якщо дитина не може одразу наслідувати зразок, їй надають допомогу. Увагу дітей звертають на раціональність тих чи інших способів дій. Наприклад: щоб п'ятка одразу опинилась на місці, колготи вдягають з носка, попередньо зібравши їх в "гармошку"; щоб правильно одягнути плаття, светр, спочатку потрібно визначити, де в них перед (на одязі дітей молодшого віку робити відмінні ознаки: застібка, мітка, вишивка).

Бажано, щоб показ дій і спроби дітей виконувати їх самостійно дорослі супроводжували не лише поясненнями, а й запитаннями, які спрямовують увагу дитини на необхідність діяти відповідним чином. Це допоможе їй швидше засвоїти спосіб виконання, з'ясувати, чому потрібно чинити саме так. Поступове ускладнення вимог, переведення дитини на нову сходинку самостійності підтримує її інтерес до самообслуговування, дозволяє удосконалювати навички. Дитину слід вчити доводити розпочату справу до кінця, виконувати її якісно.

При закріпленні навичок самообслуговування вагоме місце посідають ігри, наприклад: "Одягнемо ляльку", "Купання ляльки",

"Лялька Катя показує своє вбрання", "Укладання ляльки спати", "Одягання ляльки після сну", "Зав'яжемо ляльці бант", "Прив'яжи бант собачці", "Наші дітки в колі стоять, а в кишеньках хусточки лежать"; "Пошиємо ляльці хустинку, простирадло", "Одягнемо ляльку після сну", "Пошиємо ляльці Маші нову сукню", "Прання лялькової білизни", "Прасування лялькового одягу", "Одягання ляльки Маші на прогулянку", "У ляльки Маші День народження", "Маленький братик ляльки Маші", "Лялька Маша готується до зустрічі гостей".

Ефективним прийомом залучення дітей до самообслуговування виявився позитивний приклад однолітка, схвалений дорослим. Інтерес до праці виникав у дітей і тоді, коли вихователь за допомогою ігрових прийомів, іграшок, настільного лялькового театру вводив елементи гри, драматизації (ляльку одягають, роздягають, кладуть спати та ін.). Тематику ігор та ігрових ситуацій слід добирати, використовуючи факти з життя дітей, з літературних творів.

Для виховання самостійності, позитивної мотивації до самообслуговуючої діяльності слід якомога рідше робити зауваження, а спиратись на заохочення і похвалу. Позитивна оцінка породжує у розумово відсталих дошкільників інтерес, прагнення покращити свій результат. Оцінки мають бути тактовними і в міру, щоб не породжувати одночасно із впевненістю самовпевненість. Похвала не повинна бути фальшивою, перебільшеною, вона має бути заслуженою. Об'єктивна оцінка допомагає укріплювати в дітей бажання робити все самим, уміння долати труднощі, домагатися результату.

У сучасному освітньому просторі все більшої актуальності набуває **впровадження інноваційних освітніх технологій**. Вони сприяють гуманізації процесу навчання, його особистісному орієнтуванню, оптимізації взаємодії з вихованцями. Вади психофізичного розвитку розумово відсталих вихованців дитячого будинку не дозволяють використовувати освітні технології у "чистому", традиційному вигляді, а потребують урахування багатьох об'єктивних і суб'єктивних обставин. Передусім це індивідуальні особливості розвитку і досвіду кожної дитини. Тому, запровадження у корекційно-розвивальний та виховний процес сучасних освітніх технологій вимагає вивчення потенційних можливостей та психофізичних особливостей дитини, її характеру, поведінки, ставлення до навколишнього тощо. Вивчення дитини дає практичну підставу для апробації змодельованої під дитину змістовно інтегрованої педагогічної технології. Такий підхід до впровадження у роботу з розумово відсталими сиротами освітніх технологій дає можливість успішно використовувати їх для корекційного впливу. У процесі формування навичок самообслуговування ефективними є такі технології: "Панорамна технологія", "Хаготерапія", "Моделювання проблемних ситуацій", "Казкотерапія" та ін.

Результати проведеного дослідження з розумово відсталими дітьми-сиротами дозволяють стверджувати, що впровадження у практику роботи новітніх освітніх технологій сприяє активній моделі корекційного навчання; формуванню у дітей навичок та вмінь, необхідних до подальшого життя; виробленню загальнолюдських цінностей, створенню сприятливої атмосфери співпраці та взаємодії з педагогом. Під час інтерактивного навчання діти вчаться приймати продумані рішення, активно міркувати, спілкуватися з однолітками та дорослими. Інноваційні технології надають можливість збільшити обсяг засвоєного матеріалу дитиною, оптимізувати розвиток пізнавальних процесів, мовлення, що свідчить про їх корекційну значущість.

Для того, щоб розумово відсталий вихованець дитячого будинку протягом дошкільного періоду оволодів необхідними навичками самообслуговування, його слід спеціально навчати, враховуючи сенсорні й моторні труднощі. Передусім показ прийомів самообслуговування, пов'язаних з використанням предметів (мило, щітка, рушник, ложка тощо), має бути **розчленованим, поетапним**. Дію кожного етапу має показати дорослий і позначити словесно.

У процесі формування кожної дії самообслуговування доцільно дотримуватись таких етапів:

1) **етап прийняття завдання** – постановка мети діяльності, її мотивація, ознайомлення зі змістом завдання, актуалізація необхідного досвіду;

2) **орієнтувальний етап** - орієнтування у завданні шляхом визначення порядку і змісту дій, умов їх виконання;

3) **операційно-виконавчий етап** – власне виконання дій за допомогою системи операцій;

4) **контрольно-оцінювальний етап** - перевірка правильності виконаної дії відповідно зразку.

Вагомого значення набуває спеціальне навчання дітей оцінюванню просторового розташування предметів відносно свого тіла як у процесі навчання навичкам, так і під час дидактичних ігор, фізичних вправ. Важливо навчити діям із знаряддями. Зокрема, необхідно використовувати не лише дуже чіткий розчленований показ, а й цілий ряд підготовчих вправ, спрямованих на тренування руки і окоміру дитини. Наприклад, для оволодіння користуванням ложкою слід окремо вчити дитину набирати сипучі й рідкі речовини у черпачок, чашечку; вчити набирати маленьким черпачком дрібні іграшки в одній коробці і перекладати їх в іншу за рахунок зміни положення руки тощо. Лише робота, побудована на формуванні повноцінного сприймання і компенсації моторних труднощів, може призвести до більш швидкого і правильного засвоєння розумово відсталими дітьми-сиротами навичок самообслуговування.

Діагностика розумово відсталих дітей-сиріт виявила, що в них недорозвинена як дрібна, так і загальна моторика та координація рухів, які відіграють велику роль у оволодінні навичками самообслуговуючої діяльності. Тому для цих дітей необхідно добирати вправи на розвиток і контроль рухів (пересипання, перекладання, робота з пінцетом), які допомагають розвитку координації рухів, м'язового контролю, вміння володіти своїм тілом. Фізичний розвиток і рухова активність сприяють розвитку психічної діяльності.

На думку психологів, якщо у дитини своєчасна звичка або навичка не з'являється, то замість неї фіксується протилежна звичка. У дитячому будинку це найбільше стосується дітей із неблагополучних, асоціальних сімей, батьки яких позбавлені батьківських прав. Проте недостатнє розуміння вихователями дитячих будинків психологічного механізму формування життєвого досвіду особистості, до того ж обтяженої органічним ураження головного мозку, часто призводить до неврахування щоденних ситуацій впливу, і обмежується лише спеціальними заняттями чи виховними заходами. У решті моментів діти залишаються пасивними споглядачами. Водночас навички самообслуговування є такими, завдяки яким дитина як у теперішньому, так і майбутньому може бути суб'єктом власного життя, починаючи з повсякденних видів діяльності, елементарних, які здаються дрібними, проте вагомо впливають на все життя. З огляду на це, важливим методом виховання є практика, **щоденне відпрацювання у власному досвіді й повсякденному житті дітей необхідних елементів самообслуговуючої діяльності**. Саме це формує позитивні звички, якими і є, власне, навички самообслуговування.

Одним із важливих критеріїв сформованості самообслуговуючої діяльності є її **самостійне виконання дітьми**, тобто здатність здійснювати самообслуговуючі дії різного ступеня складності без сторонньої допомоги, вміння вчасно зупинити небажані дії. Показником самостійності є цілеспрямоване виконання дії. Нами виявлено чітку залежність розвитку самостійної самообслуговуючої діяльності від змісту й методів навчання на заняттях та у повсякденному житті. Доцільним є оптимальне поєднання "прямих" прийомів навчання способом дії (показ, пояснення) з опосередкованими (використання проблемно-практичних ситуацій, ігор та ігрових прийомів, пошук аналогій). Особливу увагу слід приділяти поступовому ускладненню вмінь, якими оволоділи діти. Це забезпечує перехід від репродуктивних дій до самостійних (ініціативних, творчих).

Одним із головних завдань дитячого будинку є підготовка сиріт з вадами інтелекту до подальшого навчання в спеціальній школі. Зміст цієї підготовки містить і практичне оволодіння дошкільниками навичками самообслуговування та формування у них стійкої

індивідуальної потреби до самообслуговуючої діяльності. Тому вагомим значенням набуває **індивідуальний підхід до сиріт з вадами інтелекту** у процесі формування самообслуговуючої діяльності.

Важливою умовою роботи з дітьми-сиротами є **організація збагаченого предметно-розвивального середовища**, оскільки воно дозволяє здійснювати корекційний вплив значно ефективніше. У дитячому будинку доцільно підібрати спеціальні посібники, куточки, іграшки з урахуванням особливостей розумово відсталих дітей-сиріт. Це, зокрема:

- ✓ спеціальні посібники для розвитку дрібної моторики м'язів рук;
- ✓ додаткові посібники для трудової діяльності загалом і формування навичок самообслуговування, зокрема;
- ✓ спеціальний куточок для формування самообслуговуючої діяльності.
- ✓ книжковий блок із дитячою літературою для розвитку позитивної мотивації дітей до самостійної трудової діяльності;
- ✓ ігри з природним і рукотворним матеріалом;
- ✓ адаптація меблів, одягу до розумових і фізичних можливостей дітей.

Отже, результати дослідження свідчать про необхідність дотримання у процесі навчання спеціальних умов забезпечення педагогічного керівництва процесом формування навичок самообслуговування у розумово відсталих вихованців дитячого будинку, які враховують особливості їхнього розвитку та умов проживання. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у розробці індивідуально спрямованих методик корекційного навчання дітей-сиріт як дошкільного, так і шкільного віку.

Список використаних джерел

1. Миронова С.П. Методика корекційної роботи у процесі навчання дітей з вадами інтелекту // Імідж сучасного педагога: Науково-практичний освітньо-популярний часопис. – 2004. – № 8-9. – С. 41-47.
2. Миронова С.П., Форнальчук О.С. Вплив біологічних факторів та психічної депривації на розвиток самообслуговуючої діяльності дітей-сиріт // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / за ред. Л.П. Мельник, В.І. Співака. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. – С. 57 – 61. - (Серія соціально-педагогічна; вип. 11).
3. Форнальчук О.С. Дослідження сформованості навичок самообслуговування у розумово відсталих дітей-сиріт // Наша школа. – 2009. - № 5. – С. 61 – 64.

Conditions of pedagogical and psychological attendance to orphan children under school age with intellectual defects while developing skills of self-service are exposed in the article.

Keywords: skills of self-service; self-service activity; children-orphans; children under school age with intellectual defects; correction; children's home.

Отримано 24.2.2012

УДК 376.1-056.

Т.С. Овчинникова

ОБГРУНТУВАННЯ ВИДІЛЕННЯ ГРУПИ ДОШКІЛЬНИКІВ З МІНІМАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ РОЗВИТКУ З ПОЗИЦІЙ КОРЕКЦІЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Стаття присвячена категорії дітей з мінімальними порушеннями розвитку, які опинилися в умовах спільного навчання із здоровими дітьми. За результатами власного дослідження до цієї категорії дітей відноситься близько 38% обстежених дошкільників, які потребують корекційно-розвиваючого навчання. Проблема надання допомоги цій групі дітей полягає не лише в труднощах виявлення порушень, що є у них, але і у відсутності визначення цієї категорії дітей, як об'єкту вивчення корекційної педагогіки.

Ключові слова: мінімальні порушення розвитку, діти з проблемами в розвитку, навчання дошкільників.

Статья посвящена категории детей с минимальными нарушениями развития, которые оказались в условиях совместного обучения со здоровыми детьми, поскольку по месту проживания детей отсутствуют группы компенсирующей направленности. По результатам собственного исследования к этой категории детей относится около 38% обследуемых дошкольников, которые нуждаются в коррекционно-развивающем обучении. Проблема оказания помощи этой группе детей заключается не только в трудностях выявления имеющихся у них нарушений, но и в отсутствии обозначения этой категории детей, как объекта изучения коррекционной педагогики.

Ключевые слова: минимальные нарушения развития, дети с проблемами в развитии, обучение дошкольников.